

A KERTÉSZ, AZ ORVOS ÉS A BORKIMÉRŐ Kisvárosi rendszerváltozás és a helyi hatalmi elit

MEDGYESI Konstantin

Móra Ferenc Múzeum
H-6720 Somogyi u. 13; e-mail: feketehaz.axelero.net

Összefoglaló: A szociológiai, – politológiai szakmai közélet fórumain és a politikai publicisztikában egyaránt komoly, gyakran indulatos vita folyik arról, hogy az 1989–90-es éveket követően lezajlott-e a társadalmi struktúrák valóságos átalakulása, vagy pusztán egyfajta elitcsere szemtanúi lehettünk? Léteznek olyan megközelítések is, miszerint maga az alkotmányos rendszerváltozás bekövetkezett ugyan, az elitcsere viszont csak éppen-éppen valósult meg. E tanulmányban egy konkrét város, Makó példáján keresztül próbál a szerző – a riport-szociográfia műfaja által biztosított eszközökkel élve – adalékokkal szolgálni ahhoz a kérdéskörhöz, hogy a kisvárosi hatalmi elitben milyen jellegű mozgások történtek a 80-as és 90-es években. A szerző meggyőződése, a rendszerváltozás kisvárosi vetületeit vizsgálандó, nem feltétlenül az a fontos, hogy a különféle társadalmi élethelyzeteket képesek legyünk egy-egy elmélet vegytiszta fogalmi keretei közé beilleszteni, hanem – Makó és majdan más kutatások révén – minél több település régi és új közéleti elitjét, nomenklatúráját, az e kategóriákba tartozó személyek életpályáját fel tudjuk vázolni. Erre pedig a tapasztalatok alapján az interjú-szociografikus megközelítés lehet az egyik alkalmas módszer.

Kulcsszavak: kisváros, helyi hatalmi elit, rendszerváltozás, riport-szociográfia, életpályák, vidéki politika és társadalom

A szociológiai-politológiai szakmai közélet fórumain és a politikai publicisztikában egyaránt komoly, gyakran indulatos vita folyik arról, hogy az 1989-90-es éveket követően lezajlott-e a társadalmi struktúrák valóságos átalakulása, vagy pusztán egyfajta elitcsere szemtanúi lehettünk? Léteznek olyan megközelítések is, melyek szerint maga az alkotmányos rendszerváltozás bekövetkezett ugyan, az elitcsere azonban csak éppen-éppen valósult meg.

„Túlzás nélkül kijelenthető, hogy bár rendszerváltozás kétségkívül volt Magyarországon, elitváltásra nem, illetve csak igen korlátozott mértékben került sor” – összegzi az országos trendek alapján tapasztalatait a történész Romsics Ignác (Romsics 2004: 105). Böhm Antal szociológus a lokalitás szemszögéből igyekezett választ adni a kérdésre: „Mi is történt a helyi hatalomban 1989-90-ben, vagy szélesebb értelemben: a rendszerváltozás során. Markánsan megfogalmazva: helyi szinten rendszerváltozás vagy elitcsere történt-e az elmúlt években? A rendszerváltozások során a változtatások szándéka mögött, a társadalom mélyén természetesen a polgári társadalom megteremtésének az igénye húzódott meg, azonban a társadalom strukturális átalakítása többnyire kudarcot vallott, s megrekedt az elitcserenél.” (Böhm 1996: 52)

E dolgozatban egy konkrét város, Makó példáján keresztül próbálunk – a riport-szociográfia műfaja által biztosított eszközökkel élve – adalékokkal szolgálni ahhoz a kérdéskörhöz, hogy a kisvárosi hatalmi elitben milyen jellegű mozgások történtek a 80-as és 90-es években.¹

Először persze tisztázni kell, hogy általános értelemben mit is jelent a helyi hatalom? „Formális és informális csatornákon keresztül szabályozza a helyi társadalom mozgásterét, döntéseivel befolyásolja a lakópolgárok mindennapi életét, értékeket közvetít a lokális közösségek és a nagypolitika szervezetei között.” (Böhm 1996: 25) Szintén értelmezésre szorul magának a kisvárosiasságnak a fogalma. Megfelelő támpontot jelent, hogy a kisváros egy sajátos képződmény a falu hagyományos világa és a nagyvárosok elidegenedett közege között. A téma képlékenységet mutatja azonban, hogy a balassagyarmati kisvárosi elitet kutató A. Gergely András is inkább kérdésebe foglalja magát a meghatározást. „Egy már nem falu és még nem polisz telephely – afféle hibrid, átmeneti formáció, a belterjes és szűk értékrendű helyi társadalom élettere, lebecsült és megkínzott lokalitás?” (A. Gergely 1996: 105)

A kisvárosi politikai elit egy igen szűk réteget jelent. A helyi társadalom, mint olyan, eleve egy körülhatárolható közeg, s ezen belül az elit még tovább bontható például szellemi-, gazdasági-, vagyoni- és hatalmi elitre. Akadnak nézetek, mely alapján a közéleti döntéshozók nem is feltétlenül alkotóelemei a helyi elitnek, hanem inkább egy külön kategóriát jelentenek. Örszigethy Erzsébet a *Távol a közhatalomtól. Elitek Besenyőtelken* című tanulmányában határvonalat húz az elit és a nomenklatura közé. A helyi nomenklatura legitimitását hatalmi helyzetéből, az elit pedig mindezt a tekintélyből meríti. Nem zárja ki, hogy a nomenklatura tagjai egyben részesei legyenek az elitnek is, hiszen „...az elit mint fogalom, köznap értelemben személyek vagy csoportok kiválóságát jelzi, s a nomenklatura (rendelkező helyzeténél fogva) alkalmas lehet az elitszerepkörre.” (Örszigethy 1993: 38)

E tanulmányban – függetlenül attól, hogy politikai elitnek vagy nomenklaturának² nevezzük – a helyi hatalom prominenseinek életpályáját vizsgáljuk és értelmezzük.

A 90-es évtized elején úgy tűnhetett a szemlélő számára, hogy Makón a helyi hatalom legfőbb hadállásaiban teljes mértékben végbement az elitcsere, létrejött az önkormányzatiság, a közjogi értelemben vett rendszerváltozás megtörtént. A múlt rendszer elsősorú döntéshozói nem csak hogy kiszorultak a politikából, hanem egyéni életpályájukat tekintve lényegében perifériára kerültek. Az utolsó tanácselnök és az utolsó városi párttitkár is munkanélküli lett. Évekig nem találtak munkát.

„Nem megalázó a munkanélküli sors, csak az ember nem képes elszámolni önmagának és a családjának. Nem könnyű megérteni, hogy tanultam, van egyfajta felkészültségem; se nem lettem butább, süketebb, lustább a korábbiakhoz képest, és mégse tudok mit kezdeni magammal. Tehetetlen, lehetetlen érzés. Próbáltam a megoldást keresni” – mondja az *egykori tanácselnök*. Az *utolsó párttitkár* minderről így beszélt: „Nem ültem tétlenkedve, nyüzsögtem, mozogtam állás után. Az 1990-es évek elején

1 2001–2002-ben a Faludi Ferenc Akadémia ösztöndíjasaként 114 interjúból álló anyaggyűjtést végeztem a rendszerváltó kor Makójáról. Minderre alapozva készült e mostani, szociografikus szemléletű tanulmány.

2 A nomenklatura megnevezés persze annyiban félrevezető lehet, hogy a közbeszédben többnyire pusztán a pártállami korszak országos, megyei és helyi vezető körére vonatkoztatják e fogalmat, a rendszerváltozás utáni hatalmi csoportosulásra már kevésbé.

széthullott minden, az életnek be kellett indulnia. Én az alatt a két esztendő alatt két-számjegyű pályázatot nyújtottam be itt a városban a gazdasági és társadalmi szerveknél. Mindenütt szívesen láttak, de a következő volt a válasz: »*Semmi bajunk nincs veled, de megváltoztak a viszonyok.*« Röviden szólva itthon, Makón nem tudtam elhelyezkedni.”

A *párttitkár* végül egy környező településen mint pénzügyi előadó kapott állást. (Előtte soha nem foglalkozott ezzel a területtel, mint említette: „Addig azt sem tudtam, hogy van plusz meg mínusz magában a gazdálkodásban. Valamit kellett csinálni, elvállaltam. Vért izzadva tanultam meg a szakmát.”) A *tanácselnök* másfél évnyi munkanélküliség után az egyik helyi szakközépiskola igazgatónőjét kereste meg: „Gimnazista koromig visszamenőleg ismertük, kölcsönösen kedveltük, becsültük, elismertük egymást. A rendszerváltozás előtt viszont elég komoly vitánk támadt. Gondok adódtak az intézményen belül, kérdés volt, hogy lesz-e fegyelmi eljárás vagy sem. Aztán mégis kellett az ügyében fegyelmit indítani. Szóval ezek után kerestem meg, hogy nem lehetné-e óraadó tanár az iskolában. Erre ő mondta: »*persze, számítottam rá, hogy majd jössz, mert számodra ez evidens, hogy ide gyere dolgozni.*« Nagyon rendes volt, tisztáztuk, hogy mindketten a korábbi vitát már lerendeztük. Megegyeztünk, induljunk tiszta lappal.”

Az *utolsó tanácselnök*, tehát a múlt rendszer reprezentánsa és az első szabadon választott polgármester itt egy ponton „találkoztak”. Az új városvezetőnek és az általa vezetett önkormányzatnak kellett ugyanis arról döntenie, hogy beindítják-e azt az új osztályt, ahova a tanácselnök mint tanár került.

„Még utódommal sem volt bajom. Ő azt is mondta, lehetővé tette, hogy munkát találjak az iskolában. Ha így értelmezem, akkor valóban engedte, mert az önkormányzat tényleg arról döntött, induljon egy új osztály. Nem hiszem, persze, hogy éppen az én személyem miatt határoztak így. Szerintem utódom, inkább nem gátolta meg, hogy beinduljon az új osztály, ahol én megtaláltam a helyem” – fogalmazott a *tanácselnök*. A *polgármester* máshogy emlékezett: „Arra figyeltem, hogy megfelelő egzisztenciával rendelkezzen. Tudtam, a szakközépiskolában lesz neki állása. Megkérdezte az igazgatónő, hogy alkalmazhatja-e. Én inkább örültem, hogy megvan az elődömnök a munkája. Gusztustalan dolog lett volna, ha erről nem gondoskodunk. Hallottam ilyet, hogy az oroszok bejövetele után a korábbi korszak polgármesterével az egyik nagyvárosban a kommunisták söpörtették az utcát. Mindig ellene voltam az emberek megalázásának.”

Gaszó Ferenc adatai szerint az 1990-ben megválasztott kormányzó pártok parlamenti képviselőinek 70%-a csak a rendszerváltozást közvetlenül megelőző hónapokban kapcsolódott be a politikai tevékenységbe. „A politikai névtelenek csoportjából nagy ugrással hivatásos politikussá avansáltak ... Kiválasztásuk a legkevésbé épülhetett a politikusi erények és képességek mérlegelésére. A szelekció alapja sokkal inkább a szakmai tevékenység révén kivívott presztízs, a társadalmi ismertség és az ilyen alapon feltételezett szavazatszerző-képesség lehetett.” (Gaszó 1993: 23)

A makói választókeretben országgyűlési képviselői mandátumot szerzett honatya a fordulatot megelőzően nem vett részt a politikai életben, így illik rá a Gaszó Ferenc által tett megállapítás. Fellépése abban is hasonlatos az országos átlaghoz, hogy korábbi szakmai munkája és az ebből következő tekintélye révén volt képes megszerezni a képviselő-jelöltséghez, majd a képviselőséghez elengedhetetlen közösségi bizalmat. „Az első országgyűlési képviselő választásra készülődtünk. Próbáltunk olyan embert

keresni, aki kötődik a mezőgazdasághoz, iskolázott, MDF-tag” – idézi fel a korabeli kiválasztási szempontokat *egy helyi demokrata fórumos*. Így jött szóba a hódmezővásárhelyi állattenyésztési főiskolán tanító, doktori fokozattal rendelkező agrármérnök mint jelölt. Felmerült azonban más valaki is potenciális aspiránsként. Egy helyi orvos. A visszaemlékezések szerint a jelöltséghez szükséges támogatást az agrármérnök azért szerezhette meg, mert „higgadtabbnak” tűnt vetélytársánál. Az orvos e párviadalt követően nem sokkal az FKGP-ben tűnt fel, ennek a pártnak lett az országgyűlési képviselő-jelöltje, 1990 őszén pedig őt választották a város polgármesterévé.

Az első ciklusban (1990–1994) az MDF-es országgyűlési képviselő és a kisgazda polgármester között állandóvá váltak a pengeváltások. „Nem ismerték fel, hogy ebből a helyzetből mindketten vesztesen fognak kikerülni. A polgármestert végül nem választották meg újra, és a honatyja sem kapta meg ismét a bizalmat a makóiaiktól. A jövő történetírása minden bizonnyal úgy emlegeti majd őket, hogy az a két politikus, akik nem használták ki a kínálkozó lehetőségeket” – ad értékelést *egy foglalkozását tekintve levéltáros önkormányzati képviselő*. *A szabaddemokraták egyik helyi vezetője* is hasonlóképpen látta mindezt: „Megmosolyogtató volt az ádáz vetélkedés, hogy ki a város első embere. Tudjuk, egy parlamenti képviselő az nagyon nagy ember, a polgármester is az, de azt eldönteni, hogy egy választókerületben ki az első ember, nem könnyű, talán nem is szükséges. Más-más tevékenységi területet jelent képviselőnek és polgármesternek lenni. Nagy vetélkedés volt közöttük, igazából egyik sem tudott a másik fölébe nőni eredmények szempontjából. Nem éreztem egy pillanatig sem, hogy ez a két ember valaha is tudna együtt ‘zenélni’.”

Az országgyűlési képviselővel szemben többször előhozott sajtó- és közéleti témává vált az úgynevezett koca-ügy. „Úgy próbálták lejáratni, hogy a teljes tényállást nem tárták fel. Csak azt mondták, kocát lopott. Kész. Most hogy ki lopott, lopott-e egyáltalán vagy mi a helyzet, arra már senki nem volt kíváncsi” – summáz keserűen a honatyja. Az ügy számai 1978-ra vezethetők vissza. A történet segítségül szolgálhat abban is, hogy könnyebben megértsük a 70-es évek vidéki világát.

„A József Attila TSZ-ben dolgoztam mint főállattenyésztő. A szövetkezet akkoriiban kötött szerződéseket akciós kocák értékesítésére. Ha jól emlékszem rá, kétszer 40 kocáról volt szó. Mikor az első 40 darabot leadtuk, megjelent nálam a szövetkezet főagronómusa, hogy miért nem szóltam neki, mert az apósát is érdekelné a koca. Közöltem vele: semmi gond, lesz még egy negyvenes tétel. Ő úgy reagált, az már késő. Türelmetlenkedett, kért, hogy korábban adjak neki. Adtam. Ebből lett az ügy, miszerint jogtalan előnyhöz juttattam a tsz főagronómusát. Hadd ne mondjam, mekkora előnyöket élveztek akkor szövetkezeti vezetők, ennél lényegesen nagyobbakat. Amikor az eset a tsz-elnök tudomására jutott, engem fegyelmi elé állított. Utána eljöttem a szövetkezettől. Később távozott a főagronómus is. Mindketten átkerültünk a Lenin TSZ-hez. Ma is vallom, ez az ügy elég jól jött az akkori tsz-elnöknek, aki a pártbizottságnak és nem a szakértelmének köszönhetően került a székébe, hiszen így leszámolhatott velünk” - emlékezett az országban nem egyedülálló “régii tsz-elnökök kontra feltörekvő fiatal agrárértelmiségiek” történetre *a képviselő*.

„Az országgyűlési képviselőt a politikai ellenfelei támadták ezzel a bizonyos koca-üggyel. Nálunk ez divat, hogy előszednek mindent. Engem személy szerint ez az ügy a rendszerváltozás után már nem érintett, valószínűleg persze velem szemben is előhozták volna, ha politikai pályára lépek. 1978-ban koncepciók eljárás történt elle-

nünk. Az akkori kollégák közül némelyek, akik pártvonalon futottak, ezt az ügyet használták ki, hogy bennünket ellehetetlenítsenek. A későbbi hónapja és én is párttagok voltunk, de mi nem a s...nyaló párttagok közé tartoztunk, mi a szakmánk alapján képzeltük el az előrelépésünket. Abban az időszakban viszont a s...nyalók jól futottak, hiába hiányoztak náluk a szükséges képességek. A tehetségtelenek a karrierjüket megtudták csinálni politikai vonalon. Ne feledjük, a jó beosztásokért akkor is csaták folytak. Tulajdonképpen arról volt szó, hogy bennünk olyan riválist láttak, akiből valamilyen majd tsz-elnök lehetne. Ezért csináltak egy koncepciót pert és elhatározták: *kinyírjuk ezeket a gyerekeket, nem lesz belőlük soha tsz-elnök. Így zajlott ez a dolog*” – mondja az *egykori főagronómus*, aki egyébként egyike lett a rendszerváltozás után kialakuló makói nagybirtokos-mezőgazdasági vállalkozóinak.

A későbbi *országgyűlési képviselő* tehát volt egykoron párttag is, éppen a koca-ügy miatt zárták ki. („Valóban kizártak. Éppen akkor, amikor egy hónapos párttag voltam. Egy hónappal azelőtt léptem ugyanis be. A pártból való eltávolítás különösebben nem rázott meg. Sokkal inkább nehezen éltem meg a munkahelyváltást. A rendszert valójában soha nem fogadtam el. A pártba való belépés is milyen volt?! Megkeresett a párttitkár: *»hát szeretnénk, hogy aki vezető beosztásban van, az tagja legyen a pártnak«*. Be kellett lépni.”)

A rendszerváltozás után politikai ellenfelei ismét napirendre tűzték az ügyet az immáron MDF-es politikussal szemben, s ezzel igyekeztek a választópolgárok előtt lejáratni. 1994-es választási vereségében e botrány utózőngéi is benne lehettek, de bizonyára nagyobb súllyal esett a latban az Antall-Boross-kormányral szembeni elégedetlenség, amely természetesen kihatott a helyi képviselőre is.

A makói pártéletbe és a rendszerváltó viszonyok zavarosságába enged bepillantást a *honatya* alábbi megállapítása: „A helyi MDF néhány ura olyan várakozással tekintett a rendszerváltozás elé, hogy most vagy soha. Vagy sikerül kiemelkedni, megragadni a hatalmat és a szerencsét vagy nem. S ehhez engem, az országgyűlési képviselőt hívtak segítségül. Azaz a képviselőnek kutya kötelessége, ha már őt választották meg, hogy önekik mindent, amit csak lehet, juttasson. Csak egy példát mondok. Német ajkú országba követelt az egyikőjük a magyar követségre állást. Kérdeztem: tudsz-e németül, nyelvvizsgád, diplomád van-e? Hát bizony nem volt.”

1994-ben az országgyűlési képviselő már csak úgy volt képes maga mögött tudni a helyi MDF szervezet többségének támogatását, hogy ismerősöket, rokonokat léptetett be a pártba. Ez kellett ahhoz, hogy meglegyen az újrajelöléshez szükséges arány. A '94-es bukás után végképp elfogyott körülötte a levegő. 1996-ban az Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) egyik alapítója lett. Elindult az 1998-as parlamenti és önkormányzati voksoláson is, nem sok sikerrel. Ekkoriban nyitja meg borozóját, amelyet azóta is üzemeltet. Mint mondja, olyan jól érzi magát, mint soha a politikában.

Az 1990 őszi helyhatósági választásokon a kisgazdák abszolút többséget szereztek a makói képviselőtestületben. Így nyilvánvalóvá vált – hiszen akkor még a városatyák választották a város első emberét –, hogy az FKGP által jelölt személy lehet a város polgármestere. A Kisgazdapárt a voksolást megelőzően egy idős ügyvédet nevezett meg polgármester-jelöltként, aki azonban a későbbiekben meggondolta magát és nem vállalta a városvezetői munkát. A kisgazdáknak más jelölt után kellett nézniük. Ekkor került képbe a tavasszal a kisgazdák színeiben képviselő-jelöltként megméretett orvos.

„Sokan árkon-bokron keresztül haladó karrieristának állítottak be. 1990 tavaszán országgyűlési képviselő-jelöltként lettem ahányadik. Nem is jegyeztem meg. Utána jött a polgármester választás, akkor én a szememmel beteg voltam. Mindez azonban nem akadályozott abban, hogy otthon a kampánymunkát elvégezzem. Büszke vagyok, hogy akik közben ellenem fordultak, azok is elismerték, az általam mozgatott kampánnyal minden rendben volt, nem véletlen, hogy a kispapok kerültek többségbe a testületben. Nem én voltam a polgármester-jelölt, csak irányítottam a kampányt. Nem egyszer ki kellett állni vitázni a nyilvánosság előtt, és ennek kapcsán a személyem előtérbe került. Jó érzés volt, hogy egyre többen bíztak bennem. Így lettem én polgármester. Ismerőseim nevetve mondták, »*túl hamar kerültél oda*«. Valóban abban a nem könnyű helyzetben is el mertem vállalni a feladatot, noha sejtettem, mi vár rám” – értékel az *orvosból lett politikus*.

A helyi közéletben 1990 őszén sajtószerű helyzet alakult ki. Miután az önkormányzati testületben a kispapok egy fős többséget szereztek, az összes többi párt lényegében ellenzékbe vonult. Így jöhetett létre az a különös helyzet, hogy a többségi FKGP által javasolt orvossal szemben a makói MDF, a KDNP, az SZDSZ, a FIDESZ, az MSZP és az MSZMP egy szabaddemokrata ügyvéd személyében közös jelöltet állított a képviselőtestületi polgármester-választáson.

A kispap városatyák közössége igen csak heterogén alakulatnak tűnt. Az FKGP helyi vezetői tarthattak attól, nehogy valamelyik párttársuk átszavazzon, s emiatt az SZDSZ-es jelölt fusson be, ezért igyekeztek megnyerni egy MDF-es képviselőt.

„A polgármester-választás titkos volt. Nem derülhetett ki, hogy ki kire szavazott. Tagja voltam akkor az ügyrendi bizottságnak. Azt tapasztaltuk, valaki, aki a későbbi polgármesterre voksolt, direkt behajtotta a szavazólapot. Talán így volt megbeszélve: »*gyerekek, én mellettetek szavazom, s hogy lássátok, ezért behajtom a szavazólapom alját*.« A bizottságban természetesen ott ültek a kispapok is, s meggyőződhetek arról, hogy úgy szavazott-e az illető ahogy meg lett beszélve” – válaszolja a rendszerváltó önkormányzat boszorkánykonyhájának működési mechanizmusát az *egyik ellenoldali városatyá*. A *hírbehozott MDF-es* nem tagadja, hogy ő valóban átszavazott, és támogatta a kispap jelölt polgármesterré választását („Miután én jobboldali ember vagyok, nem voltam hajlandó arra, hogy a szabaddemokrata polgármester-jelöltre szavazzak. Szóval úgy gondoltam, a jobboldali jelöltre kell szavazni. Voltak barátaim az MDF-ből, akik ezt a szememre vetették, de ez engem nem érdekelt. Nem voltam olyan megalkuvók, mint ők.”). A szavazólap megjelölés tényét viszont tagadta a renitens fórumos képviselő, aki egyébként a későbbiekben kivált az MDF-ből, és a MIÉP egyik alapítója lett.

A szavazólap-megjelölés teória hívei úgy vélik, a voksnak ára volt; a városatyá cége emiatt kaphatott megrendeléseket az önkormányzattól. A *jobboldali politikus* tiltakozik az ilyesfajta beállítás ellen: „Megunva azt a helyzetet, hogy Makón még a fűnyírást is szegediek végzik, és viszik ki a városból a pénzt, úgy döntöttem, hogy a vállalkozásomat bővíttem, s elvállalom a parkok pázsitnyírását.”

Egy városházi tisztviselő, aki lojálisan szolgált a makói tanácselnököket, majd a megválasztott polgármestereket és képviselőket is, a következő leírását adta az első makói önkormányzatnak: „Mi, polgárok választottunk egy testületet, ami véleményem szerint elég aránytalan összetételű volt. Bekerültek kevésbé iskolázott emberek is. Akadt olyan kispap képviselő, aki képtelen volt elmondani két értelmes mondatot.

Állíthatom, eleinte meglehetősen gyűlölködő politikai légkör uralkodott. A többségben lévő kisgazdák szinte vadásztak arra, hogy ki az a hivatalon belül, akit mindenképpen el kell távolítani. Úgy éreztük, azt gondolják, most bekerültek a hatalomba, és ők határozzák meg mindenki sorsát.”

„Nem helyi megállapítás, de Makóra is igaz, hogy a rendszerváltás eufóriája minden pozitívuma ellenére egy csomó salakot is a felszínre hozott, s nem egyszer hosszabb-rövidebb időre ügyeskedők, politikai szélhámosok is helyzetbe kerülhettek, köztük olyanok is, akiket a pártállami nomenklatura alkalmatlanság miatt már jóval korábban kivetett magából. Meg persze csatasorba álltak a köpönyegforgatók is. Makón ennyire kategorikusan erről messze nem volt szó, de tény, hogy a rendszerváltó elitbe itt is bekerültek olyanok, akik fölkészültségüknél fogva, vagy egyéb okok miatt nem oda valók voltak. Szerencsétlennek tartom az akkori polgármester személyét is, mert vitathatatlan jószándéka és tisztessége ellenére nem volt karizmatikus és koncepciózus vezető, holott abban az időben erre lett volna szükség” – ezt már egy akkoriban értelmiségiként dolgozó, majd a *későbbiekben a helyi közéletbe bekapcsolódó szabad-demokrata* mondja.

Az 1990-ben megválasztott parlamenti képviselőkhöz hasonlatosan a kisvárosi polgármesterek – a helyi közéletben formális vagy informális irányító szerepet betöltve (Vajda 1991) –, de többnyire ’politikai szakértelem’ híján kezdték meg működésüket, ami nem véletlen, hiszen a korábbi rendszerben csakis a politikailag elkötelezettek nyerhették el a bizalmi posztokat.

Noha a tanácsi korszakban egy rövid ideig volt egészségügyi osztályvezető a város házában, az új makói polgármester is komolyabb közéleti-közigazgatási tapasztalat nélkül vágott neki a városvezetői feladatoknak.

„Az orvosi egyetemen is sok időt töltöttem történelmi témájú könyvek tanulmányozásával. Folyamatosan figyeltem a politikát, ugyanakkor számomra nyilvánvaló volt, azzal a rendszerrel, amelyik kivégeztette Nagy Imrét, nem lehet közösséget vállalni ... A későbbiekben már orvosi praxisom időszakában szereztem egy sportsérülést, amit a mai napig nyögök. Eltört a nyakcsigolyám, emiatt nehezen tudtam az orvosi táskát cipelni. A kollégák rábeszéltek, az évek óta üresen álló osztályvezetői, városi főorvosi állást fogadjam el és töltssem be. Kötelező volt államigazgatási vizsgát tennem. Elvégeztem négyessel. Szerettem az osztályvezetői munkát. Egy idő után azonban nem bírtam azt a légkört, ami az akkori városi tanácsnál kialakult ... A pártbizottság vezetése egyébként engem akart városi kórházigazgatónak, de miután nem léptem be a pártba, mindenütt egy kicsit akadályoztak” – mondja a meghaladott kádári múlt személyét érintő vonatkozásairól az *első szabadon választott polgármester*.

1990-ben még az volt értéknek tekinthető - s egyben a közösség elvárása is -, hogy a városvezető törekedjen munkája, közéleti tevékenysége során érdekharmóniára, inkább legyen konfliktuskerülő és a polgármesterek számára is a demokratikus gondolkodású ember volt a legvonzóbb (Böhm-Szőgyi-Táll 2000: 140-141). A második ciklusra ez megváltozott, a helyi politikusok és a választók is megtapasztalták a vég nélküli ülések és az álviták hiábavalóságát. Akkorra már egyértelműen a határozott, dinamikus vezetői karakter volt imponáló.

Ezek az értékmotivációk a makói közélet folyamatait is befolyásolták. Az 1990-ben megválasztott polgármester stílusa arra az - abban az időben elvárásként je-

lentkező – értékválasztásra épült, miszerint a városvezető legyen demokratikus gondolkodású.

Az 1990 és 1994 között hivatalban lévő makói polgármesterrel szemben kritikusan sokfajta bírálatot fogalmaztak és fogalmaznak meg. (Erre példa, amit *egy ellenzéki képviselő* állít: „A polgármester nem erre született. Nem tudott egy ütöképes polgármesteri hivatalt maga mögé állítani. Túlbonnyolított dolgokat, túlkeverte sokszor a kártyát. Ő egy orvos, meg művész, nagyon sokoldalú, fest és ír. Nem biztos, hogy egy jó polgármester ilyen anyagokból kell, hogy összegyúrva legyen.”) de azt még ellenfelei is elismerték, arra törekedett, hogy egyfajta viszonylagos érdekharmóniában intézze a közéleti teendőket. „A maga hibáival együtt nem volt kapzsi, nem volt harácsoló, demokrata volt. Polgármesterként rendkívül humánusan viselkedett. Nem félték a beosztottak a hivatalban” – fogalmazott utólag a polgármester egyik legnagyobb vetélytársa, az *MDF-es országgyűlési képviselő*. Egy helyi pártvezető szerint a polgármesterhez „bármikor, bármelyik képviselő bemehetett. Akkor is, ha ő éppen valakivel tárgyalt. Azt vallotta, a városatyák előtt titka nincs.”

Ami a rendszerváltozás eufóriájában még demokratikus hozzáállásnak tűnt, az a későbbiekben határozatlanságnak, gyengekezűségnek tetszett. A *polgármester* minderről így beszélt: „Miben voltam gyengekezű? Akadt olyan osztályvezető, akivel nem voltam megelégedve. Én azonban végiggondoltam az ő családi körülményeit, és folyamatosan halasztgattam az elbocsátását. Erre csak azt tudom mondani, az utódom idején volt olyan személy, aki belebetegedett abba, hogy nem tudta feldolgozni a körülötte történeteket. Nálam valóban háromszor-négyszer újra kezdhette az illető. Azt sem tartottam feltétlenül megbocsáthatatlannak, ha valaki csak azért késett el egy ülésről, mert távolról járt a munkahelyre biciklivel. Ha rendet kellett csinálni, összehívtam az apparátust és elmondtam, hogy milyen probléma van. Kiosztottam a feladatokat, de hozzátettem viccesen, ez nehogy átcsapjon féktelen munkába, mert annak sincs sok értelme. Így fogtam fel. A gyerekemhez is úgy állok hozzá, a legnagyobb hiba, amit elkövethetek, az az, hogyha nem szeretem. Ha érzi valaki, hogy szeretik, jobb teljesítményre képes. Ott a hivatalban engem szerettek. A polgármesterségem idején sem akartam más lenni, mint ami vagyok. Meggyőződésem, ebből a fajta alkatból is lehet jó vezető. Hiába játszottam volna el a szigorút, ha nem az vagyok. Én szeretettel próbáltam irányítani. Előfordult, valaki maszkekba telefonálgatott össze komoly pénzekeket. Ki kellett deríteni, hogy ki az. Megláttam a szemén az érintettnek. Behívtam és mondtam, ha elárulja, akkor nem lesz baja. Kifizettem vele a számlát, de nem rúgtam ki. Olyan is történt - ezt is megértettem egy szintig -, hogy elmentek a munkatársak disznóvágásra meg fokhagymát szedni, közben pedig bizottsági ülésen kellett volna lenniük. Tudtam, politikai ellenfeleim mindent kihasználnak ellenem. Hogy elment disznóölésre a kollega, az ellenzék úgy állította be, hogy szegény asszonynak dolga akadt, hát miért nem lehetett azt a költségvetést két hónappal azelőtt megcsinálni.”

Mint ahogyan az országos politikában, úgy a helyi közéletben sem sikerült a kisgazdákat egy táborban tartani. A makói polgármester sem számíthatott az önkormányzati döntések meghozatalakor a kisgazdapárti városatyák egységes támogatására. Így a városvezető nem egyszer alkalmi koalíciók megkötésére kényszerült. Erre említ példát a *kereszténydemokrata képviselő*: „'90 és '94 között koncepció nélkül születtek a döntések. Hadd mondjak el egy esetet. Ott volt a '94-es költségvetés megszavazása. Kölcsönt akart felvenni a város, de a testületben nem volt meg a kellő szavazat. A pol-

gármester odahívott, hogy hajlandó vagyok-e megszavazni az előterjesztést. Mondtam, igen, ha 25 millióval több hitelt veszünk fel, és ebből elkészül a fürdő számára a sátoztató meg a vízvisszaforgató rendszer. Ekképpen dönt el, hogy nem 40, hanem 65 millió forintot vesz fel a város. Ez volt a szavazatom ára. Így került megszavazásra a költségvetés.”

A kispazda belharc miatt az 1994-es önkormányzati választásokon a hivatalban lévő városvezetővel együtt három kispazda szellemiségű polgármester-jelölt indult. Az 1990-ben masszív tömböt alkotó kispazda szavazóbázis széttöredezett. A polgármester újraválasztásához néhány száz voks hiányzott pusztán. A másik két kispazda jelölt több mint ezer szavazatot vitt el. Ennek (is) köszönhetően a makóiak a szocialisták által támogatott egykori vb-titkárt választották a város új polgármesterévé.

A régi polgármester bekerült a megválasztott helyi testületbe, mint az egyik választókerület képviselője; részt vett a közeleti csörtékben, de immáron nem mint főszereplő. Visszatért eredeti hivatásához, a gyógyításhoz.

„Amikor a polgármesterségem után vissza akartam menni orvosként a szakmába, akkor az egyik doktornő, akit egyébként korábban segítettem az előmenetelében, aláírásokat gyűjtött ellenem, hogy ne térhessek vissza az orvosi pályára. Örömmre, szinte senki nem írta alá. Magát a kezdeményezést nekem jelezték. A kamarához fordultam. A doktornő figyelmeztetéssel megúsza. Azzal védekezett, hogy a makói politikai vezetők bízatták erre. Polgármesteri munkám alatt azzal támadtak, hogy ott-hon praktizálok. Megállapításra került, ez nem igaz. Később, a pályára való visszatérésemkor viszont azt kellett bizonygatnom, hogy végeztem polgármesterségem idejében is orvosi munkát. Bizonyítottam, a népjóléti miniszter engedélyével ugyanis az ÁFÉSZ-nél üzemorvosi tevékenységet láttam el. Ezen túl is nehéz volt a visszatérés az eredeti szakmámba. Vannak automatikus mozdulatsorok, mint például a vérnyomásmérés. Amikor kimentem a beteghez, akkor tapasztaltam, hogy ez teljesen kiesett. Újra kellett tanulnom. Folyamatosan arra törekedtem, hogy mindeközben a beteg ne-hogy észre vegye rajtam a bizonytalanságot. Utána minden rendeződött. A gyógyítás megnyugvást ad. A szabadidőmet pedig nagyrészt a festéssel töltöm. Egész falnyi képet csináltam, álomszerű víziókat. Ezen a falon alig fért el. Tudja, az öregedés rettenetes dolog. Eddig főként az idősekre figyeltem, de látom, egyre kevesebben vannak közöttünk. A nálam fiatalabbakat alig ismerem. Egyedül marad az ember. Célnak azonban kell lennie. Ez most nekem a művészet. A politika számomra már nem élet-cél” – beszél keserűen az *egykori polgármester*.

Huszonkét évesen az akkori tanácsháza munkatársa lett. Pénztárosként kezdte. Gyűjtötte a tapasztalatokat. Csoportvezetőség, igazgatási osztályvezetőség, vb-titkárhelyetteség. Jött szinte minden magától. *A Kádár-korszak makói tanácselnöke* említette egyszer vele kapcsolatosan: már a 70-es évek végén látni lehetett, hogy 10 éven belül 'beérik'. Valóban. A helyi rendszerváltozás államigazgatási teendőit végrehajtó bizottsági titkárként vezényelte le. Büszkén említi az *egykori vb-titkár*, hogy a hivatalban a vezetésével az átalakuláshoz kötődő összes népszavazást, voksolást profi módon bonyolították le. „A választások idején az országos központba az első értékelhető adat Makóról érkezett be, emiatt külön gratuláltak nekünk. Ez is mutatta azt a szakmaiságot, ami nekem fontos” – értekel az *1994-ben polgármesternek választott közigazgatási szakember*.

„Lentről kezdte a pályát. Tökéletesen ismeri a közigazgatást. Végig járta a lépcsőket. Vb-titkárként, azt hiszem, túlságosan is befolyásolni tudta a tanácselnököt. Volt egy em-

berséges, de engedékenyebb tanácselnök és mellette állt egy erőteljesebb, gyorsabb személy, aki sokszor több volt, mint második ember” – ez *egy városházi tisztviselő* véleménye, aki a tanácsi időszakban, majd 1994 után is együtt dolgozott a polgármesterrel.

Az *utolsó tanácselnök* így vélekedik egykori közvetlen munkatársáról: „Határozott, karizmatikus, akaratos egyéniség. Az akaratát, véleményét próbálja érvényesíteni. Mindig meg tudtam vele egyezni. Komolyabb vitánk nem volt, amit ne lettünk volna képesek lerendezni.” Az *egykori tanácselnök-helyettes*, aki gyakran szembe került a vb-titkárral, szigorúbban fogalmaz: „Kemény és diktatórikus volt. Bürokrataként viselkedett. Mereven ragaszkodott a törvény szövegéhez. Egy példa: A 80-as évek derekán indultak be az önerős útépítések. Bizottság elé vittem egy ilyen kezdeményezést, hogy az új korszelemnek megfelelően ne egy személy döntsön. A vb-titkár meg bírálni kezdett engem, ha úgy gondolom, hogy a tanácstörvény nem jó, akkor kezdeményezhetem az országgyűlésnél, hogy módosítsák.”

A *szabaddemokraták egyik helyi politikusa* a következőképpen írja le az egykori vb-titkár, a jelenleg is hivatalban lévő polgármester előéletét: „Nagyon ambiciózus férfi volt. Az előadói munkakörtől jutott el a vb-titkárságig. Ez számomra azt jelentette, hogy egy szakmailag nagyon törekvő emberről van szó, aki mindenképpen eredményt kíván felmutatni. Aki nem elégszik meg a pillanatnyilag elért teljesítményével, hanem jó értelemben mondva karriert akar csinálni. Nekem szimpatikus volt, hogy a 90-es választások után mindenféle politikai felhajtás, önsajnáltság nélkül hagyta ott a hivatalt és ment el kertészeti vállalkozónak. Egyszerűen elintézte azzal, az ő beosztásában nem valószínű, hogy olyan területen tudna dolgozni, ami a szakmai igényét képes lenne kielégíteni. Hátat tudott fordítani az egész addigi életpályájának. Nem kis emberi tartást jelentett ez az én szememben. Mint vállalkozó is talpon maradt.”

A *szocialista párt akkori helyi vezetője* szerint is elismerésre méltó volt, hogy a politikus „vb-titkársága után simán fölvette a gumicsizmát és elkezdte hordani a virágot a piacra.” A *Fidesz egyik makói politikusa* viszont a következő történetről számolt be: „Lezajlottak az 1990-es önkormányzati választások. A városháza főbejáratánál találkoztam a leköszönő vb-titkárral. Gumicsizmában, munkásruhában volt. Látszott, már egész mással foglalkozik. Mondtam neki, látod, mindennek eljön az ideje. »*Vissza fogok én még ide jönni*« – válaszolta.”

A *vb-titkár* úgy gondolta, „akkor tisztességes a rendszerváltás, ha félre álllok”. Mint mondja: „a rendszerváltás attól rendszerváltozás, ha nem csak az MSZMP városi első titkára, a tanácselnök, hanem a vb-titkár is feláll a székéből. Vb-titkárként nem pártfeladatokat láttam el, mégis úgy gondoltam, inkább leköszönök, félreállok. Volt ennek egy üzenetértéke a lakosság szemében. A régi vezetők elmennek, s jönnek az újak.”

A rendszerváltozás emberi viszonyaihoz is adalékul szolgálhatnak egy sokat látott *városházi munkatárs* által közölték: „vb-titkársága után, amikor visszament kertésznek, ’a csizmás korszakába’, a volt kollegák alig álltak vele szóba az utcán.”

1994-re azonban ismét nagyot fordult a világ. Az egykori vb-titkárt kertészetében keresték meg az MSZP makói irányítói, hogy vállalja a polgármester-jelöltséget. „Hosszan vacillált, nem mondott mindjárt igent, de jól esett neki a felkérés. Többszöri rábeszélés kellett ahhoz, hogy ráálljon. Amiatt bizonytalankodhatott, mert nem tudta felmérni, hiszen ő távol került a politikai élettől, hogy miként fogják fogadni az emberek a jelölését. A döntés a pártban annak idején azért született mellette, mert ő jobban értett az államigazgatási munkához. Azt a szempontot vettük figyelembe, hogy olyan személyt ajánljuk a város ve-

zető posztjára, aki képes elmozdítani Makót a holtpontról” – tájékoztat a szocialisták és polgármester-jelöltjük egymásra találásáról az *MSZP makói prominense*.

„A kisgazdák 1994-ben egymás között nem tudtak megegyezni. Mint amikor a disznóvágáskor kidobták a malac fülét, s egy fél tucat gyerek küzdött meg a finom fatartért. E szinten történt a makói politizálás és ez az egykori vb-titkárnak kedvezett” – értékelt utólag *egy jobboldali városatya*.

’94-es választási kampánybéli riválisa, *a szabaddemokraták által polgármesternek jelölt politikus* a későbbiekben így nyilatkozott az új városvezető belépőjéről: „egyből szakmai és közigazgatási szempontok alapján nyúlt a város ügyeihez, a pártpolitika háttérbe szorult. A polgármester hozzáértése pillanatokon belül érződött, s ez kihatott a tisztviselői karra. Egészen másképpen áll ugyanis a munkához egy olyan munkatárs, aki tudja, hogy a tennivalóit egy hozzáértő vezető bírálja el. Polgármestersége kezdetén a hivatal gatyába rázódott.”

A már idézett *városházi tisztviselő*, aki utána szembekerült a polgármesterrel, a következőképpen számolt be a szocialisták által támogatott politikus hivatalba lépéséről: „Amikor polgármester lett, már sok éve ismertem. Megadtam neki a tiszteletet, polgármester úrnak szólítottam. Voltunk néhányan, akik segítettünk neki a városházára való visszatérésekor. Megjelent a kis kockás füzetével, és fogalma sem volt arról, hogy mit is tegyen, új helyzet volt a tanácsi rendszerhez képest. Mi segítettünk, hogy megtanulja a közéleti tevékenység külső és tartalmi fortélyait, szakmai tapasztalatainkra, emberismeretünkre, kapcsolatrendszerünkre, tudásunkra támaszkodott, azt igénybe is vette. Ezek az emberek egy idő után viszont kezdtek terhesek lenni.”

A polgármesterrel szemben állók gyakori kritikája: „túl nagy a városházán a munkatársak cserélődése.” A városvezetőt azonban nem igazán foglalkoztatták az ellenzéki aggodalmak. A későbbi választások (1998, 2002) során kiderült, a makóiakat is pusztán a polgármester közéleti teljesítménye érdekli. Eredményeket (pl. sportcsarnok- és kultúrházépítés) pedig képes volt felmutatni a szocialista politikus. „Sokéves rutinjából fakadóan a polgármester hatékony tárgyalási stílusra tett szert. Képes összegezni, rendszerbe rakni a dolgokat a fejében, és úgy tapasztaltam, néha két-három lépéssel is előtte van már gondolatban a tárgyalópartnerének. Az emberek körében érzékelhető népszerűsége megítélésem szerint abban rejlik, hogy látják benne a képességet: amit eltervez, azt valóra is váltja. A céljait tűzön-vízen keresztül viszi” – elemzi a polgármester helyi elfogadottságának összetevőit *a makói televízió korábbi főszerkesztője*. Tény, a polgármestert eddig kétszer is újraválasztották. Közéleti pályafutása alatt egyetlen számottevő kudarc érte csupán, amikor 2002-ben szocialista képviselőjelöltként az országgyűlési voksoláson elvesztette a küzdelmet legnagyobb politikai ellenfelével, a fideszes aspiránssal szemben. Néhány hónappal később, a polgármester választáson viszont ő győzte le a polgári oldalon lévő vetélytársát.

A rendszerváltó évek makói hatalmi elitjét – a régit és az újat egyaránt - megfigyelve elmondható: az egykori vb-titkár az egyetlen olyan közéleti szereplő, aki képes volt e körből arra, hogy a bukást követően ismét részesévé váljon a helyi hatalomnak. Láthattuk, az utolsó tanácselnök és párttitkár megelégedtek azzal – a 90-es évek elején nem kis feladatnak tűnő – célkitűzéssel, hogy helyreállítsák saját egzisztenciájukat; nem törtek politikai babérokra a városban. Az 1990-ben megválasztott országgyűlési képviselő és polgármester mandátumuk 1994-es megszűnését követően próbálkoztak még a politikai szerepvállalással, de nem sikerült nekik visszakapaszkodniuk a csúcs-

ra. (Az első szabadon választott polgármester 1998-ban is jelöltette magát a városvezetői posztra, súlyos vereséget szenvedett azonban utódjától.) Jelenleg az egykori polgármester orvosként dolgozik, a korábbi honatyja pedig borozót irányít.

A településszociológiai meghatározás szerint azok a közéleti szereplők tekinthetők sikereseknek a helyi politikában, akik „a választásokon kapott megerősítésen túl tartósan legitimálni képesek magukat a lokalitás szintjein.” (Bódi 2000: 212.) A vb-titkárból lett kertész sikeres polgármesterré vált. A rendszerváltó évtized és az ezredforduló időszakában a választásokon résztvevő makóiak többsége úgy vélte: nincs a helyi közéleti porondon olyan szereplő, aki hozzáértőbben, dinamikusabban tudná intézni a város ügyeit. Ebből fakadóan Makón, ebben a kisvárosban az ő személye szimbolizálja a rendszerváltó folyamat összetettségét.

A tanulmány elején vázoltunk néhány, az elitcsere vagy/és rendszer-, illetve struktúraváltozás témakörét érintő elméleti fejtegetést. Jelen írásban – némi iróniával szemlélve a valóságot – találhatunk bizonyító példákat akár a különböző alapvetésekre is. Mondhatjuk, teljes elitcsere történt, hiszen a régi rendszer reprezentánsainak számító párttitkár és tanácselnök még állást is alig talált magának a fordulat után. Ugyanakkor az sem megalapozatlan, amennyiben lándzsát törünk azon érvelés mellett, miszerint elmaradt az elitcsere. A dolgozat második felében követtük nyomon a vb-titkári múlttal bíró polgármester életpályáját, aki a makói rendszerváltó közélet legsikeresebb, háromszor újraválasztott hatalmi tényezője. Joggal tehető fel a kérdés, volt-e elitcsere, ha a tanácsi apparátus korábbi irányítója határozza meg a rendszerváltó évtized kisvárosi viszonyait?

Meggyőződésünk, a rendszerváltozás kisvárosi vetületeit vizsgálándó, nem feltétlenül az a fontos, hogy a különféle társadalmi élethelyzeteket képesek legyünk egy-egy elmélet vegytiszta fogalmi keretei közé beilleszteni, hanem – Makó és majdan más kutatások révén – minél több település régi és új közéleti elitjét, nomenklatúráját, az e kategóriákba tartozó személyek életpályáját fel tudjuk vázolni. Erre pedig a tapasztalataink alapján az interjú-szociografikus megközelítés lehet az egyik alkalmas módszer.

IRODALOM

- A. Gergely A. (1996): Lokalitas, kisvárosiság, elit-státusz. In: Utasi Á.–A. Gergely A.–Becskeházi A.: *Kisvárosi elit*. Budapest, 105–124.
- Bódi F. (2000): Lehet-e próféta valaki saját falujában? Sikeres polgármesterek, sikeres önkormányzatok, sikeres helyi társadalmak. In: Táll Éva (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 209–234.
- Bóhm Antal (1996): *A helyi társadalom*. Kiadja a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi és Közművelődési Tanszéke.
- Bóhm A.–Szögyi L.–Táll É. (2000): Polgármesterek értékorientációi az első önkormányzati választások után /1993/. In: Táll Éva (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 139–153.
- Gazsó Ferenc (1993): Elitváltás Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 5: 16–26.
- Őrszigethy E. (1993): Távolság a közhatalomtól. Elitök Besenyőtelken. *Valóság*, 3: 38–50.
- Romsics I. (2004): Rendszerváltás és az elitök. *Rubicon*, 5–6: 101–105.
- Vajda Á. (1991): Az 1990-ben megválasztott képviselők és polgármesterek. *Statistikai Szemle*, 10: 774–788.